

ПРАВАТА НА ЧОВЕКА¹

Айн Ранд

Ако желае да пропагандира свободното общество – тоест капитализма, човек трябва да осъзнава, че задължителна основа на такова общество е принципът за индивидуалните права. Ако подкрепя индивидуалните права, човек трябва да осъзнава, че капитализмът е единствената система, която поддържа и защитава тези права. И ако някой иска да оцени връзката между свободата и целите на днешните интелектуалци, той трябва да направи тази преценка, вземайки предвид факта, че понятието за индивидуалните права се заобикаля, изопачава, погрешно прилага и рядко се дискутира, и най-очевидно рядко това се прави от т.нар. “консерватори”.

“Правата” са морално понятие – понятието, която осигурява логичен преход от принципите, направляващи действията на отделния индивид, към принципите, определящи неговите взаимоотношения с другите; понятието, което опазва и защитава индивидуалния морал в социален контекст – връзката между моралния кодекс на човека и правния кодекс на обществото, между етиката и политиката. *Индивидуалните права са средството за подчиняване на обществото на определен морален закон.*

Всяка политическа система се основава върху определен етичен кодекс. Доминиращата етика в историята на човечеството е разновидност на алтруистично-колективистката доктрина, която подчинява индивида на някакъв по-висш авторитет, бил той мистичен или социален. В резултат на това повечето политически системи са разновидност на една и съща етатистка тирания, различаваща се само по степента, но не и по основните си принципи, ограничавана само от случайностите на традициите, на хаоса, на кървавата борба и на периодичния крах. При всички такива системи моралът е кодекс, приложим за индивида, но не и за обществото. Обществото е поставено *извън* моралния закон, като негово въплъщение, източник, или изключителен тълкувател – и вменияването на самопожертвователната преданост към обществения дълг е смятано за основната цел на етиката в човешкото битие.

Тъй като не съществува такова нещо като “общество”, понеже обществото е само определен брой индивиди, това на практика означава, че тези, които управляват обществото, са освободени от моралния закон; подвластни само на традиционните ритуали, те държат цялата власт и изискват сляпо подчинение по силата на имплицитния принцип: “Благото е това, което е добро за обществото (или за племето, расата, нацията), а декретите на управляващите са неговия глас на земята.”

Това е вярно за всички етатистки системи, при всякакви вариации на алтруистично-колективистката етика – мистични или социални. “Божествените права на кралете” обобщават политическата теория на първите, “*Vox populi, vox dei*” – на вторите. Доказателството: теокрацията на Египет, с фараона като въплъщение на Бог; неограничената власт на мнозинството, *демокрацията* на Атина; социалната държава, управлявана от императорите на Рим; Инквизицията от късното Средновековие; абсолютната монархия във Франция; социалната държава в Прусия по времето на Бисмарк; газовите камери на нацистка Германия; кръвопролитията в съветска Русия.

Всички тези политически системи са отражение на алтруистично-колективистката етика – и тяхната обща характеристика е фактът, че обществото стои над моралния закон като всемогъщ, върховен култ. Ето защо всички тези системи в политическо отношение са разновидности на едно аморално общество.

Най-значимото революционно постижение на Съединените американски щати беше *подчиняването на обществото на моралния закон.*

Принципът за индивидуалните права представлява разпростиране на морала в социалната система – като ограничение на властта на държавата, като защита на човека от грубата сила на колектива, като подчиняване на *силата* на *правото*. Съединените щати бяха първото *морално* общество в историята.

¹ Това есе е част от сборника “Добродетелта на егоизма”.

Всички предходни системи третираха човека като жертвено средство за целите на другите, а обществото като цел само по себе си. Съединените щати видяха човека като цел сам по себе си, а обществото – като средство за мирното, порядъчно, *доброволно* съжителство на индивиди. Всички предходни системи поддържаха тезата, че животът на отделния човек принадлежи на обществото, че обществото може да се възползва от него както пожелае, и че всяка свобода, с която се ползва, му е дадена като услуга, с *позволенieto* на обществото, и може да бъде отнета по всяко време. Съединените щати застъпиха тезата, че животът на отделния човек е негов *по право* (което означава: като морален принцип и по природа), че правото принадлежи на отделния индивид, че обществото няма права, и че единствената морална цел на правителството е защитата на индивидуалните права.

“Право” е морален принцип, дефиниращ и санкциониращ свободата на действие в социален контекст, с която разполага отделния човек. Има само *едно* фундаментално право: правото на човека на неговия собствен живот. Животът е процес на себеутвърждаващо и себеподдържащо действие; правото на живот означава право на себеподдържащо и себеутвърждаващо действие – което означава: свободата на индивида като рационално същество да предприема всички действия, изисквани от природата за поддържане, подпомагане, задоволяване и извличане на удоволствие от неговия собствен живот. (Такова е значението на правото на живот, свобода и стремеж към щастие).

Понятието “право” се отнася само до действие – по-конкретно, до свобода на действие. То означава свобода от физическа принуда, насилие или намеса от страна на други хора.

Следователно за всеки индивид правото е *позитивна* морална санкция – на неговата свобода да действа съобразно своята собствена преценка, за постигане на своите цели, според собствения му доброволен, непринудителен избор. Що се отнася до околните, правата му не им налагат никакви задължения, освен едно с *негативен* характер: да се въздържат от нарушаване на неговите права.

Правото на живот е източник на всички права – а правото на собственост е тяхното единствено приложение. Без права на собственост никакви други права не биха били възможни. Тъй като човек трябва да поддържа живота си посредством своя труд, ако няма право върху продукта на този труд, той не разполага със средства да поддържа живота си. Когато човек произвежда, а другите се разпореждат с произведеното от него, той е роб.

Имайте предвид, че правото на собственост е право на действие като всяко друго: то не е право *на обект*, а на действие и на последствията от производството или придобиването на този обект. То не е гаранция, че даден човек *ще* придобие някаква собственост, а само гаранция, че ще я притежава, ако я придобие. Правото на собственост е правото на индивида да спечели, да задържи, да използва и да се разпорежда с материални ценности.

Концепцията за индивидуалните права е толкова нова в човешката история, че повечето хора и до ден днешен не я разбират напълно. В съответствие с двете теории в етиката, мистичната и социалната, някои хора твърдят, че правата са дар от Бога, а други – че са дар от обществото. В действителност източник на правата е човешката природа.

В Декларацията за независимостта се казва, че хората “са дарени от своя Създател с определени неотменими права”. Независимо дали вярваме, че човекът е творение на Създателя, или на природата, въпросът за човешкия произход не променя факта, че той е особен вид същество – рационално същество – и че не може да функционира успешно в условията на принуда, а правата са необходимо условие за неговия специфичен начин на оцеляване.

“Източникът на правата на човека не е божествен закон или акт на законодателен орган, а законът за идентичността. А е А – и Човек е Човек. *Правата* са условията за съществуване, изисквани от природата на човека, за да може той да оцелява. Ако човекът е на тази земя, за да живее, той има *право* да използва своя ум, има *право* да действа според своята собствена свободна преценка, *право* да работи за своите блага и да запази продукта от своя труд. Ако животът на земята е неговата цел, той има *право* да живее като рационално същество: природата му забранява ирационалност”. („Атлас изправи рамене”)

Нарушаването на правата на човека означава той да бъде принуден да действа противно на своята собствена преценка, или да се отнемат неговите ценности. По същество има само един начин да се постигне това – чрез използването на физическа сила. Потенциалните нарушители на правата са два: престъпниците и държавата. Голямото постижение на САЩ е

тяхното разграничаване – чрез изключването на възможността вторите да използват легализирана версия на действията на първите.

Декларацията за независимостта въведе принципа: “правителствата са институционализирани, за да гарантират тези права”. Това даде единственото валидно оправдание за съществуването на държавното управление, и дефинира неговата основна законна цел: да защитава правата на човека, защитавайки го от физическо насилие.

Така държавата беше превърната от господар в слуга. Правителството беше създадено, за да защити отделния човек от престъпниците – а Конституцията беше написана, за да защити човека от правителството. „Хартата за правата” не беше насочена към отделните граждани, а към правителството – като експлицитна декларация, че индивидуалните права имат превес над всяка публична или обществена власт.

Резултатът беше модел на цивилизовано общество, който за краткия промеждутък от около сто и петдесет години Америка почти беше постигнала. Цивилизовано общество е това, в което физическата сила е недопустима при човешките взаимоотношения; в което държавата, действайки като полицаи, може да използва сила *само* във връзка с и *само* срещу тези, които иницират нейното използване.

Това беше основното значение и намерението на политическата философия на Америка, скрито в принципа за индивидуалните права. Но то не беше нито формулирано експлицитно, нито напълно прието, нито последователно прилагано.

Вътрешното противоречие на Америка беше алтруистично – колективистката етика. Алтруизмът е несъвместим със свободата, с капитализма и с индивидуалните права. Търсенето на щастие не може да бъде съчетано с моралният статус на жертвено животно.

Не друго, а концепцията за индивидуалните права роди свободното общество. Именно с унищожаването на индивидуалните права трябваше да започне унищожаването на свободата.

Нито една колективистка тирания не смее да пороби дадена страна чрез открито конфискуване на нейните ценности – материални или морални. Това става чрез процес на вътрешен разпад. Точно както в материалната сфера ограбването на богатството на дадена страна се постига чрез инфлация на националната валута, този процес на инфлация се прилага и в сферата на правата. Той е свързан с такъв ръст на новопровъзгласените “права”, че хората не забелязват постепенното изопачаване на значението на тази концепция. Точно както “лошите пари” изтласкват “добрите пари”, така и тези “пуснати от печатницата права” обезсилват автентичните права.

Нека да се замислим върху любопитния факт, че никога не е имало такова разпространение в световен мащаб на две противоположни явления: на уж нови “права”, и на трудови лагери.

“Трикът” се криеше в отклоняването на концепцията за правата от политическата към икономическата сфера.

Платформата на Демократическата партия от 1960 г. ясно и недвусмислено обобщава това отклонение. В нея се декларира, че администрацията на демократите “ще потвърди икономическата харта за правата, която Франклин Рузвелт записа в нашето национално съзнание преди шестнадесет години.”

Обърнете специално внимание на значението на понятието “права”, когато четете списъка, предлаган от въпросната платформа:

“1. Правото на ползотворна и доходна работа във фабриките, магазините, фермите или мините на нацията.

2. Правото на човек да печели достатъчно, за да си осигури адекватна храна, облекло и развлечения.

3. Правото на всеки фермер да отглежда и продава своята продукция с възвръщаемост, която ще осигури на него и на семейството му достоен живот.

4. Правото на всеки бизнесмен, голям или малък, да осъществява търговия в атмосфера на свобода от нелоялна конкуренция и от доминиране на монополи в страната и чужбина.

5. Правото на всяко семейство на приличен дом.

6. Правото на адекватно медицинско обслужване и възможността за постигане и поддържане на добро здраве.

7. Правото на адекватна защита от икономическите притеснения при остаряване, болест, злополуки и безработица.

8. Правото на добро образование.”

Ако по адрес на гореизброените осем клаузи зададем един прост въпрос: “За чия сметка?”, спорният момент би станал съвсем ясен.

Работните места, храната, облеклото, развлеченията (!), домовете, медицинските грижи, образованието и т.н. не растат в природата. Те са създадени от човека ценности – стоки и услуги, произведени от човека. *Кой* би трябвало да ги осигури?

Ако определени хора се ползват *по право* с продуктите от труда на други, това означава, че тези други са лишени от права и са осъдени на робски труд.

Всяко уж “право” на един човек, което изисква нарушаването на правата на друг, не е и не може да бъде право.

Нито един човек не може да има право да налага насилствено задължение, безвъзмезден дълг, или недоброволно робство на друг човек. Не може да има такова нещо като “правото да поробва”.

Понятието “право” не включва материалното прилагане на това право от другите хора; то включва само свободата да се спечели това прилагане вследствие на собствения труд.

Забележете в този контекст интелектуалната прецизност на Бащите-основатели^{*}: те говорят за правото на *стремеж* към щастие – *не* за правото на щастие. Това означава, че човек има правото да предприема действията, които смята за необходими за постигане на своето щастие; това не означава, че другите трябва да го направят щастлив.

Правото на живот означава, че човек има правото да поддържа живота си посредством своя собствен труд (на всякакво стопанско ниво, толкова високо, колкото способностите му позволяват); то *не* означава, че другите трябва да му осигурят предметите от жизнена необходимост.

Правото на собственост означава, че човек има правото да предприема икономическите действия, необходими за придобиването на собственост, за нейното използване и за разпореждането с нея; то *не* означава, че другите трябва да му дадат собственост.

Правото на свобода на словото означава, че човек има правото да изразява своите идеи без опасност от потъпкване, намеса или наказателни мерки от страна на правителството. То *не* означава, че другите трябва да му осигурят лекционна зала, радиостанция или печатница, чрез които да изразява своите идеи.

Всяко начинание, което включва повече от един човек, изисква *доброволното* съгласие на всеки един от участниците. Всеки от тях има *правото* да взема собствени решения, но никой няма право насилствено да налага своите решения на другите.

Няма такова нещо като “право на работа” – има само право на свободна размяна, тоест: правото на определен човек да приеме определена работа, ако друг човек избере да му я даде. Няма “право на дом”, има само правото на свободна размяна: правото да се построи или закупи къща. Няма “права на справедлива заплата” или “справедлива цена”, ако никой няма желание да я плати, да вземе на работа съответния човек или да закупи неговия продукт. Няма “права на потребителите” на мляко, обувки, филми или шампанско, ако нито един производител не иска да ги произвежда (има само правото всеки да си ги произвежда сам). Няма “права” на специални групи, няма “права на фермерите, на работниците, на бизнесмените, на работниците, на работодателите, на старите, на младите, на неродените”. Съществуват само *Правата на човека* – правата, притежавани от всеки отделен човек и от *всички* хора като индивиди.

Правата на собственост и правото на свободна размяна са единствените “икономически права” (те всъщност са *политически* права) – и не може да има такова нещо като “*икономическа харта за правата*”. Но забележете, че застъпниците за второто не правят нищо друго, освен да разрушават първото.

Помнете, правата са морални принципи, които определят и защитават свободата на действие на човека, но не налагат задължения на другите хора. Отделните граждани не са заплаха за свободата един другиму. Гражданин, който прибягва до използването на физическа

* Участниците в Конституционното събрание на САЩ, подписали Конституцията през 1787 г. - Б. ред.

сила и нарушава правата на другите, е престъпник – и хората се ползват със закрилата на закона срещу него.

Престъпниците са малка общност във всяка епоха или страна. И вредата, която могат да причинят на човечеството, е безкрайно малка в сравнение с ужасите – реките от кръв, войните, гоненията, глада, поробването, масовите разрушения, извършвани от правителствата.

Правителството е потенциално най-голямата заплаха за правата на човека: то притежава законовия монопол върху използването на физическа сила срещу законово обезоръжени жертви. Когато едно правителство е неограничавано посредством индивидуалните права, то е най-големият враг на човека. Хартата за правата е написана не като защита срещу *частни* действия, а именно като защита срещу правителствените действия.

Забележете процеса, чрез който тази защита се разрушава.

Този процес се състои от приписването на отделни граждани на специфичните нарушения, конституционно забранени за правителството (които отделните граждани нямат властта да извършат), като по този начин правителството се освобождава от всички рестрикции. Това пренасочване става все по-очевидно в сферата на свободното слово. Години наред колективистите пропагандираха идеята, че отказът на даден индивид да финансира своя опонент е нарушение на правото на опонента на свобода на словото и акт на “цензура”.

Те твърдят, че ако вестник откаже да назначи или публикува автори, чиито идеи са диаметрално противоположни на редакционната политика, това е “цензура”.

Те твърдят, че ако бизнесмени отказват да рекламират в списание, което ги изобличава, напада и очерня, това е “цензура”.

Според тях е “цензура”, ако телевизионен спонсор възрази срещу груби нарушения, извършвани в програмата, която той финансира – като например инцидента с Олджър Хис*, поканен да изобличи бившия вицепрезидент Никсън.

А Нютън Н. Миноу** заявява: “Налице е цензура, налагана от рейтинги, рекламодатели, канали, филиали, които отказват предложените им програми.” Това е същият г-н Миноу, който заплашва да отнеме лиценза на всяка станция, която не се съобразява с неговите възгледи за програмиране – и който твърди, че *това* не е цензура.

Замислете се за последствията от подобна тенденция.

“Цензура” е термин, който е от компетенцията само на правителството. Нито едно частно действие не е цензура. Нито един частен индивид или агенция не могат да накарат даден човек да замълчи или да спрат публикация; на това е способно само правителството. Правото на свобода на словото на отделния индивид включва и правото той да не е съгласен, да не слуша и да не финансира своите противници.

Но съгласно такива доктрини, като “икономическата харта за правата”, отделният индивид няма правото да се разпорежда със своите собствени материални средства съгласно своите убеждения – той трябва да дава парите си безразборно на всички оратори или противници, които имат “право” върху неговото имущество.

Това означава, че способността да обезпечи с материални средства изразяването на идеи лишава човек от правото да поддържа някакви идеи. Това означава, че даден издател трябва да публикува книги, които смята за безполезни, погрешни или вредни; че даден телевизионен спонсор трябва да финансира коментатори, които нанасят публично оскърбление на неговите убеждения; че собственикът на даден вестник трябва да предоставя страниците на изданието си на всеки млад хулиган, който вдига врява по повод заробването на пресата. Това означава, че една група хора придобива “правото” на неограничена волност – докато друга група е докарана до безпомощна безотговорност.

Но тъй като очевидно не е възможно да се осигури работа, микрофон или вестникарска колонка за всеки претендиращ за тях, *кой* ще определи “разпределението” на “икономическите права” и ще избере получателите на такива, когато правото на собственика да избира е отнето? Е, г-н Миноу показва *това* съвсем ясно.

* Олджър Хис (1904-1996) – американски юрист и правителствен служител, обвинен, че е шпионирал в полза на СССР - Б. пр.

** Нютон Н. Миноу (1926-) – председател на Федералната комисия по комуникациите през 60-те години. - Б. пр.

И ако направите грешката да мислите, че това се отнася само до едрите собственици, по-добре е да осъзнаете, че теорията за “икономическите права” включва “правото” на всеки потенциален сценарист, на всеки поет, на всеки композитор и на всеки необективен творец да получи финансовата подкрепа, която вие им отказвате, когато не посещавате техните представления. Какъв друг смисъл има харченето на парите на данъкоплатците за субсидирано изкуство?

И докато хората вдигат врява за “икономическите права”, концепцията за политическите права постепенно изчезва. Забравено е, че правото на свободно слово означава право да се пропагандират нечий възгледи и да се понасят възможните последствия, включително несъгласие с другите, противопоставяне, непопулярност и липса на подкрепа. Политическата функция на “правото на свободно слово” е да защитава дисидентите и непопулярните малцинства от насилствено потъпкване – а *не* да им гарантира подкрепата, предимствата и ползите от популярност, която не са спечелили.

В Хартата за правата е записано: “Конгресът не може да приема закон [...] ограничаващ свободата на словото или на печата...”. В нея не се поставя искане отделните граждани да предоставят микрофон на човека, който проповядва тяхното унищожение, или шперц на крадеца, който се стреми да ги ограби, или нож на убиеца, който иска да пререже гърлата им.

Такова е положението с един от най-критичните въпроси на днешния ден: *политическите* права срещу “*икономическите* права”. Въпросът е едното или другото. Едното унищожавя другото. Но в действителност няма “икономически права”, няма “колективни права”, няма “права в публичен интерес”. Терминът “индивидуални права” е всичко: няма друг вид права и никой не притежава такива.

Застъпниците на *laissez-faire* капитализма са единствените застъпници за правата на човека.